

NORMAN DAVIES

Ιστορία
ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΦΕΛΗ • ΑΘΗΝΑ 2009

ΝΕΦΕΛΗ / ΙΣΤΟΡΙΑ

Διεύθυνση σειράς:
Αντώνης Λιάκος - Έφη Γαζή

Τίτλος πρωτοτύπου: *Europe: A History*

Copyright © Norman Davies, 1997

Μετάφραση: Πελαγία Μαρκέτου και Ιουλία Πεντάζου
Επιμέλεια - διορθώσεις: Χρήστος Γκαβάγιας, Πέλλα Δικονημάκη, Μαρία Καΐρη, Αθηνά Συριάτου
Σχεδιασμός εξωφύλλου: Δημήτρης Στεβής
Σχεδιασμός βιβλίου και τυπογραφική επιμέλεια: Περικλής Δουβίτσας
Επεξεργασία χαρτών και διαγραμμάτων: Δημήτρης Στεβής
Εκτύπωση βιβλίου: Άγγελος Ελεύθερος
Εκτύπωση εξωφύλλου: Άρτυπος ΕΠΕ
Βιβλιοδεσία: Γιάννης Μπουντάς και Χρήστος Βασιλειάδης

Α΄ Τόμος: ISBN: 978-960-211-896-2

Β΄ Τόμος: ISBN: 978-960-211-897-9

Αρ. έκδοσης: 1344

Για την ελληνική γλώσσα:
© 2009 Εκδόσεις ΝΕΦΕΛΗ
Ασκληπιού 6, Αθήνα 106 80
τηλ.: 210 3639962 – fax: 210 3623093
e-mail: info@nnet.gr
www.nnet.gr

της ιδιοσυγκρασίας αυτών των μερών. [...] Φαίνεται ότι [...] δεν είναι δυνατόν να είμαστε ικανοποιημένοι από την εθνική ιστορία· όμως δεν είναι επίσης δυνατόν εύκολα να επιτευχθεί μια «παν-ευρωπαϊκή ιστορία».⁹⁸

Πρόκειται για μια σοφή συμβουλή. Υποδεικνύει ότι η ανασυγκρότηση της ευρωπαϊκής ιστορίας πρέπει να συμβαδίσει με τη σταδιακή κατασκευή μιας ευρύτερης ευρωπαϊκής κοινότητας. Καμιά από τις δύο διαδικασίες δεν μπορεί να επιτευχθεί άμεσα.

Δυστυχώς, οι εθνικές προκαταλήψεις σβήνουν με ρυθμό αργό. Τον Απρίλιο του 1605, αμέσως μετά την ένωση Αγγλίας και Σκωτίας, σε επιστολή του προς τον λόρδο καγκελάριο, ο σερ Φράνσις Μπέικον πρότεινε «να συνταχθεί μία και μόνο, ολοκληρωμένη ιστορία και των δύο εθνών». Η ευχή του αυτή δεν έχει ακόμα εκπληρωθεί. Σύμφωνα με τα λόγια ενός από τους λίγους Βρετανούς ιστορικούς που προσπαθούν να θέσουν το ζήτημα της βρετανικής ταυτότητας, «η βαθιά ριζωμένη απροθυμία να θέσουμε θεμελιώδη ερωτήματα ως προς τη φύση της Βρετανίας παραμένει σταθερή».⁹⁹

Δύο αποτυχημένα οράματα

Η υπερίσχυση του εθνικισμού κατά τον εικοστό αιώνα αποθάρρυνε τη συγγραφή μιας διεθνιστικής ιστορίας. Ωστόσο, πραγματώθηκαν δύο δυναμικές απόπειρες προκειμένου να υπερπηδηθούν οι επικρατούσες διαιρέσεις και να δημιουργηθεί ένα ιδεολογικό πλαίσιο για ένα νέο, καθολικό όραμα του ευρωπαϊκού παρελθόντος. Και οι δύο απόπειρες απέτυχαν και άξιζαν την αποτυχία.

Η μία από τις δύο, η μαρξιστική-λενινιστική ή κομμουνιστική εκδοχή της ευρωπαϊκής ιστορίας άρχισε πρώτη και διήρκεσε περισσότερο. Ξεπήδησε από τον μαρξισμό, του οποίου αγνόησε το πνεύμα και τις προθέσεις, και έγινε ένα από τα πιο καταπιεστικά εργαλεία της κρατικής πολιτικής στα χέρια των μπολσεβίκων. Κατά την αρχική της φάση, μεταξύ 1917 και 1934, υπό την επιρροή ενθουσιωδών θιασωτών, όπως του Μ.Ν. Ποκρόφσκι (1868-1932), είχε διεθνιστική χροιά. Ο Ποκρόφσκι δεχόταν πλήρως τη θέση ότι η ιστορία αποτελούσε «πολιτική προσανατολισμένη προς το παρελθόν», γι' αυτό και ρίχθηκε με ζήλο στη μάχη εναντίον του σοβινισμού. «Η Μεγάλη Ρωσία θεμελιώθηκε στα κόκκαλα των μη ρωσικών εθνών», γράφει. «Κατά το παρελθόν, εμείς οι Ρώσοι υπήρξαμε οι μεγαλύτεροι κλέφτες της Γης». Ωστόσο, ο Στάλιν θεωρούσε κατάρτα την απόρριψη των ιμπεριαλιστικών παραδόσεων της Ρωσίας, και από το 1934, όταν εφαρμόστηκαν οι σχετικές με τη διδασκαλία της ιστορίας αποφάσεις του, οι κατευθύνσεις άλλαξαν αιφνιδιαστικά. Ο Ποκρόφσκι απεβίωσε και οι περισσότεροι από τους συντρόφους του, όσοι δεν αποκήρυξαν τις ιδέες τους, δολοφονήθηκαν. Τα γχειριδιά τους εξαφανίστηκαν. Στη θέση τους πρόβαλε μια ολέθρια επινόηση εκχυδαϊσμένου μαρξισμού και ακραίου ρωσικού ιμπεριαλισμού, την οποία χρησιμοποίησαν όλα τα ιδεολογικά όργανα της ΕΣΣΔ για τα επόμενα πενήντα χρόνια.¹⁰⁰

98.

Keith Robbins, «National Identity and History: Past, Present, and Future», *History*, 75/245 (Οκτώβριος 1990), σ. 369-387. Πρόκειται για την προσφώνηση του προέδρου στο Historical Association Conference στο Cheltenham, Απρίλιος 1990.

99.

Jenny Wormald, «The Creation of Britain: Multiple Kingdoms or Core and Colonies?», *TRHS*, 6th ser., τόμ. Γ' (1993), σ. 194.

100.

Βλ. Norman Davies, «Stalin's History Lesson», *Spectator*, 6 Αυγούστου 1988.

Τα δύο πανομοιότυπα συστατικά στοιχεία της κομμουνιστικής ιστορίας ήταν κατά βάθος αντιφατικά μεταξύ τους. Συνεκτικός τους ιστός ήταν το μεσσιανικό δόγμα μιας ιδεολογίας που κανείς δεν μπορούσε να αμφισβητήσει ανοικτά. Το περίφημο σχήμα των πέντε σταδίων, που οδηγούσε από την προϊστορία στην επανάσταση του 1917, εμπεριείχε το ψευδομαρξιστικό στοιχείο. Από την άλλη, το ρωσικό στοιχείο στηριζόταν στην ειδική αποστολή που επιφυλασσόταν στο ρωσικό έθνος, το οποίο αποτελούσε τον «μεγάλο αδελφό» των σοβιετικών λαών και την εμπροσθοφυλακή του διεθνούς προλεταριάτου. Ο ίδιος ο Λένιν παραδεχόταν ότι η Σοβιετική Ρωσία δεν ήταν προηγμένη τόσο, όσο η Γερμανία και οι άλλες εκβιομηχανισμένες χώρες. Όμως, το «πρώτο σοσιαλιστικό κράτος του κόσμου» δημιουργήθηκε για να σπείρει τους σπόρους της παγκόσμιας επανάστασης, για να κρατήσει όρθιο το οχυρό του σοσιαλισμού κατά τη διάρκεια της ολοκληρωτικής κατάρρευσης του καπιταλισμού και, τέλος, για να κληρονομήσει τη Γη. Κατά το ενδιάμεσο διάστημα οι ανώτερες σοβιετικές μέθοδοι της κοινωνικής οργάνωσης και του οικονομικού σχεδιασμού θα διασφάλιζαν την ταχεία ανατροπή του καπιταλιστικού κόσμου. Πράγματι, όπως πάντα τόνιζε το τελευταίο κεφάλαιο κάθε εγχειριδίου, η Σοβιετική Ένωση προχωρούσε ορμητικά μπροστά σε κάθε τομέα, από τη στρατιωτική ισχύ μέχρι το επίπεδο της καθημερινής ζωής, την τεχνολογία και την προστασία του περιβάλλοντος. Η τελική νίκη του σοσιαλισμού (όπως αποκαλούνταν πάντα ο κομμουνισμός) θεωρούνταν επιστημονικώς προσδιορισμένη και *αναπόφευκτη*.

Παρά τη λεκτική και μόνο ομολογία πίστης στον «σοσιαλιστικό διεθνισμό», η ιστορική σκέψη των Σοβιετικών επεδείκνυε σεβασμό τόσο προς τον «ευρωκεντρισμό» όσο και –με έμμεσο τρόπο– προς τον «δυτικό πολιτισμό». Ο ευρωκεντρισμός της βρήκε την έκφρασή του στη συσσώρευση ευρωπαϊκών παραδειγμάτων, τα οποία αποτέλεσαν τον θεμέλιο λίθο του μαρξιστικού-λενινιστικού επιχειρήματος, και στη μανία για εκβιομηχάνιση ευρωπαϊκού τύπου. Ο ευρωκεντρισμός της παρουσιαζόταν με αυθάδεια στο ιστορικό πεπρωμένο των Ρώσων. Οι σοβιετικές θέσεις ως προς αυτό το ζήτημα προσέβαλαν τα αισθήματα των ευρωπαϊκών μελών της αυτοκρατορίας τους, είχαν ανησυχητικές επιπτώσεις στους συντρόφους του κομμουνιστικού κινήματος στον Τρίτο Κόσμο και, τέλος, αποτέλεσαν την κύρια αιτία της διάσπασης με την Κίνα. Για τους Κινέζους, οι αγέλες των σοβιετικών συμβούλων και τεχνικών που εμφανίστηκαν στην Κίνα τη δεκαετία του 1950, επέδειξαν το χειρότερο πρόσωπο της ευρωπαϊκής αλαζονείας (και των κακών μηχανισμών της), χειρότερο από κάθε άλλου «ξένου διαβόλου» που είχαν γνωρίσει μέχρι τότε. Επίσης, για τους Κινέζους, όπως και για τους λαούς της Βαλτικής, τους Πολωνούς ή τους Γεωργιανούς, η πίστη των Ρώσων στην ανωτερότητά τους ήταν σε μεγάλο βαθμό αλλόκοτη. Αν οι Ρώσοι συνήθιζαν να σκέπτονται τους εαυτούς τους ως «δυτικούς» σε σχέση με την Κίνα, ήταν ασφαλώς «ανατολικοί» σε σχέση με το κύριο σώμα των Ευρωπαίων.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ο σοβιετικός κομμουνισμός ισχυριζόταν ότι η «Δύση» αποτελούσε τον ιδεολογικό εχθρό του. Ταυτοχρόνως, όμως, δεχόταν ότι οι ίδιες του οι ρίζες εντοπίζονται στην Ευρώπη, ενώ ήταν προσφιλής επιθυμία του Λένιν να συνδέσει την επανάσταση της Ρωσίας με την αναμενόμενη επανάσταση της Γερμανίας.

Έτσι, λοιπόν, ο «δυτικός πολιτισμός» δεν ήταν και τόσο κακός. Πράγματι, μετά τον θάνατό τους, οι ηγετικές μορφές της Δύσης ήταν δυνατόν να γίνουν αντικείμενα θαυμασμού χωρίς κανένα περιορισμό. Το επιχείρημα ήταν ότι η Δύση αντιμετώπιζε αυξανόμενη παρακμή· η Ανατολή, υπό την ηγεσία του ηρωικού προλεταριάτου παρέμενε ακμαία και υγιής. Αργά ή γρήγορα τα καπιταλιστικά καθεστώτα θα εξασθénιζαν, η σοσιαλιστική πατρίδα θα τα ωθούσε στην τελική πτώση, τα μέτωπα θα έπεφταν και η Ανατολή θα ενωνόταν και πάλι σε μια νέα επαναστατική αδελφότητα με τη Δύση υπό την ηγεσία της σοβιετικής Ρωσίας. Αυτό ήταν το όνειρο του Λένιν και αυτό είχε στο μυαλό του ο Λεονίντ Μπρέζνιεφ όταν μιλούσε για μια «κοινή ευρωπαϊκή εστία».¹⁰¹ Η αντίληψη αυτή της μεσσιανικής αποστολής των κομμουνιστών μεταφέρθηκε σε διάφορες εκδοχές σε όλες τις χώρες που βρίσκονταν υπό τον έλεγχο της Σοβιετικής Ένωσης. Από αυστηρώς ιστορική άποψη, στόχευε στην ενστάλαξη δύο κύριων δογμάτων: της πρωτοκαθεδρίας των «κοινωνικοοικονομικών δυνάμεων» και της ευγενούς φύσης της ρωσικής επέκτασης. Ενισχύθηκε ιδιαίτερος μετά την ήττα της Γερμανίας από τους Σοβιετικούς το 1941-1945 και εξακολουθούσε να διδάσκεται ως ευαγγέλιο σε δεκάδες χιλιάδες Ευρωπαίους φοιτητές και μαθητές κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1980. Κατά τα τέλη της κομμουνιστικής του σταδιοδρομίας, ο γενικός γραμματέας του Κομμουνιστικού Κόμματος της Σοβιετικής Ένωσης Μιχαήλ Γκορμπατσόφ, συνέβαλε στην αναβίωση του συνθήματος της «κοινής ευρωπαϊκής εστίας».¹⁰² Η αναβίωση χαιρετίστηκε από πολλούς ξένους σχολιαστές και καλωσορίστηκε διεθνώς. Ο Γκορμπατσόφ, όμως, δεν βρήκε ποτέ τον χρόνο να εξηγήσει τι ακριβώς εννοούσε. Ήταν ο δικτάτορας μιας αυτοκρατορίας που εκτεινόταν από το Καλίνινγκραντ έως την Καμτσάτκα – μια χερσόνησο τόσο απομακρυσμένη και τόσο ευρωπαϊκή, όσο και η γειτονική Αλάσκα. Μήπως ο Γκορμπατσόφ ονειρευόταν μια Μεγάλη Ευρώπη, η οποία θα περιτοίχιζε την υδρόγειο;

101.

L. Brezhnev, ομιλία στο Bad Godesberg, Δυτική Γερμανία, 23 Νοεμβρίου 1981.

102.

M. Gorbachev, *Perestroika: New Thinking for Our Country and the World*, Λονδίνο 1987, σ. 191-195: «Είμαστε Ευρωπαίοι» (σ. 191): «το σπίτι είναι κοινό, αλλά κάθε οικογένεια κατέχει το δικό της διαμέρισμα και υπάρχουν διαφορετικές εισοδοί» (σ. 195).

103.

Βλ. G.W. Blackburn, *Education in the Third Reich*, Albany, Νέα Υόρκη 1985.

Η αντίπαλη φασιστική εκδοχή της ιστορίας άρχισε αργότερα και διήρκεσε πολύ λιγότερο. Ξεπήδησε ως έναν βαθμό σαν απάντηση στον κομμουνισμό και έγινε ένα από τα εργαλεία της Νέας Τάξης στα χέρια των ναζι εμπνευστών της. Κατά την αρχική φάση, μεταξύ 1922 και 1934, η εκδοχή αυτή εμπεριείχε μια κάποια σοσιαλιστική γεύση τόσο στη Γερμανία όσο και στην Ιταλία, σύντομα όμως επικράτησε η ιταλική εκδοχή και το όνειρο του Μουσσολίνι περί αναβίωσης της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Από το 1934, όταν ο Χίτλερ δρομολόγησε την ανάπλαση της Γερμανίας, οι κατευθύνσεις άλλαξαν αιφνιδίως. Πραγματοποιήθηκε η κάθαρση του εθνικού σοσιαλισμού από κάθε σοσιαλιστικό στοιχείο. Η γερμανική εκδοχή του φασισμού πήρε την πρωτοκαθεδρία και οι ανοικτά διατυπωμένες πλέον ρατσιστικές θεωρίες ήρθαν στο προσκήνιο. Το αποτέλεσμα ήταν ότι έκανε την εμφάνισή της η ολέθρια ζύμωση μεταξύ ρατσισμού και γερμανικού ιμπεριαλισμού, την οποία υπηρέτησαν τα ιδεολογικά όργανα του ναζιστικού Ράιχ καθ' όλη τη διάρκεια της ύπαρξής του.¹⁰³

Παρά την εχθρότητα ναζι και Σοβιετικών, η ναζιστική ιδεολογία δεν διέφερε και τόσο από εκείνην του σταλινισμού. Το φυλετικό στοιχείο στηριζόταν στην ιδιαίτερη αποστολή που υποτίθεται ότι επιφυλασσόταν στο γερμανικό έθνος, καθώς ήταν

το πιο ακμαίο και υγιές παρακλάδι της λευκής αρίας φυλής. Το γερμανικό ιμπεριαλιστικό στοιχείο στηριζόταν στην εγκληματική «δικτατορία» των Βερσαλλιών και στο υποτιθέμενο δικαίωμα της Γερμανίας να ανακτήσει την ηγετική της θέση. Τα δύο αυτά στοιχεία σχημάτισαν τη βάση ενός προγράμματος το οποίο προϋπέθετε την εξάπλωση της ναζιστικής εξουσίας σε ολόκληρη την Ευρώπη και πέρα από αυτήν. Υπήρχαν σημαντικές ασυμφωνίες μεταξύ των φασιστικών ιδεολογιών οι οποίες αναπτύχθηκαν σε άλλα μέρη της Ευρώπης, ιδίως στην Ιταλία, ο εθνικισμός της οποίας διακρινόταν ανέκαθεν για τον ισχυρό αντιγερμανικό τόνο του. Οι ιδεολογίες αυτές, όμως, δεν βρήκαν τον χρόνο να καρποφορήσουν.

Η ιστορική σκέψη του ναζισμού εμπεριείχε τις πιο ακραίες εκδοχές του «ευρωκεντρισμού» και του «δυτικού πολιτισμού» που εμφανίστηκαν ποτέ. Η «ανώτερη φυλή» ταυτίστηκε με τους Αρίους Ευρωπαίους, σε οποιοδήποτε μέρος του κόσμου και αν ζούσαν. Αυτοί ήταν τα μόνα πραγματικά ανθρώπινα πλάσματα και σε αυτούς οφείλονταν όλα τα σημαντικά επιτεύγματα του παρελθόντος. Όλοι όσοι δεν ανήκαν στην αρία φυλή (μη λευκοί και μη Ευρωπαίοι) ταξινομήθηκαν ως γενετικά κατώτεροι και τοποθετήθηκαν στη μειωτική κατηγορία των *Untermenschen*, των «υπανθρώπων». Μια παράλληλη ιεραρχία βιολογικών αξιών καθιερώθηκε μέσα στα όρια της Ευρώπης, με τον ψηλό, λεπτό, ξανθό, βόρειο τύπο –ψηλό όπως ο Γκκάιμπελς, λεπτό όπως ο Γκκαίρινγκ, ξανθό όπως ο Χίτλερ– ο οποίος θεωρήθηκε ανώτερος από όλους τους άλλους. Στο πλαίσιο αυτό, διεκνηρύχθησαν ως κατώτεροι από τους κυρίαρχους γερμανικούς λαούς της Δύσης οι Σλάβοι της Ανατολής (Πολωνοί, Ρώσοι, Σέρβοι κτλ.), οι οποίοι λανθασμένα είχαν ταξινομηθεί ως φυλετική υποομάδα και τοποθετήθηκαν στο ίδιο επίπεδο με τους διάφορους μη Αρίους υπανθρώπους. Από τους κατοίκους της Ευρώπης, οι μη ευρωπαϊκής καταγωγής –ως επί το πλείστον Τσιγγάνοι και Εβραίοι– θεωρήθηκαν ότι ανήκαν στην κατώτατη κατηγορία, κατηγορήθηκαν ως υπεύθυνοι για όλα τα κακά της ευρωπαϊκής ιστορίας και αποστερήθηκαν του δικαιώματος της ζωής.

Η στρατηγική των ναζί κατασκευάστηκε εν πολλοίς επί τη βάση αυτών των παραλογισμών, στη λογική των οποίων κυριαρχούσε η διάκριση μεταξύ «Δύσης» και «Ανατολής». Εκτός από την ανατροπή των κυβερνήσεων που αντιστέκονταν, ο Χίτλερ δεν σχεδίαζε να προβεί σε καταλυτικές αλλαγές εις βάρος της δυτικής Ευρώπης, στον βαθμό που τη θεωρούσε ως το πεδίο όπου ο ίδιος θα έπαιζε ηγετικό ρόλο. Περιφρονούσε τους Γάλλους, ο φραγκικός χαρακτήρας των οποίων είχε κατά πολύ εξασθενήσει και το ιστορικό τους μίσος εναντίον των Γερμανών έπρεπε κατά κάποιον τρόπο να θεραπευθεί. Αντιπαθούσε τους Ιταλούς και τη σχέση τους με τους Ρωμαίους, και πίστευε ότι δεν μπορούσε να στηριχθεί πάνω τους. Σεβόταν τους Ισπανούς, οι οποίοι κάποτε είχαν σώσει την Ευρώπη από τους μαύρους, και τον προβλημάτιζε η απροθυμία του Φράνκο να συμπράξει μαζί του. Με την εξαίρεση κάποιων εκφυλισμένων ατόμων, θαύμαζε τους «Αγγλοσάξονες» και τον έβλιβε η επίμονη εκθρόνισή τους. Σύμφωνα με τους δικούς του όρους, η συμπεριφορά τους δεν ήταν δυνατόν να εξηγηθεί παρά μόνο αν παρομοιαζόταν με εκείνη των εταίρων γερμανικών λαών, οι οποίοι ήταν έτοιμοι να ανταγωνιστούν με στόχο την κυριαρχία επί της ανώτερης φυλής. Το μόνο που ζητούσε από όλους αυτούς ήταν να τον αφήσουν να δράσει μόνος.

Οι πιο τολμηρές φιλοδοξίες των ναζί ήταν προσανατολισμένες προς τη δράση εναντίον της Ανατολής. Στο έργο του *Ο αγών μου (Mein Kampf)* η ανατολική Ευρώπη ταυτιζόταν με σαφήνεια με το *Lebensraum* της Γερμανίας, δηλαδή τον μελλοντικό της «ζωτικό χώρο». Η ανατολική Ευρώπη κατοικούνταν από ένα κατώτερο πλήθος Σλάβων και Εβραίων· η μαζική γερμανική αποικιοποίηση κρινόταν αναγκαία για τη γενετική τους βελτίωση. Τα «άρρωστα στοιχεία» έπρεπε να αφαιρεθούν με χειρουργικές μεθόδους, δηλαδή να δολοφονηθούν. Η ανατολική Ευρώπη ανήκε επίσης στη σφαίρα της σοβιετικής εξουσίας· έτσι, έπρεπε να συντριβεί η «φωλιά του εβραϊκού μπολσεβικισμού». Όταν οι ναζί άρχισαν να θέτουν σε εφαρμογή το σχέδιο της γερμανικής εισβολής στην ανατολική Ευρώπη, πρώτα εναντίον της Πολωνίας και αμέσως μετά εναντίον της Σοβιετικής Ένωσης, ένωσαν ότι εγκαινίαζαν μια «σταυροφορία». Και δεν δίστασαν να το δηλώσουν καθαρά. Είχαν μάθει από τα ιστορικά τους εγχειρίδια ότι βάδιζαν στα ένδοξα χνάρια του Ερρίκου του Ορνιθοθήρα, του Τάγματος των Τευτόνων ιπποτών και του Μεγάλου Φρειδερίκου. Υποστήριζαν ότι βάδιζαν ολοταχώς προς την ύστατη αναμέτρηση μιας «ιστορίας χιλίων χρόνων».

Σε αντίθεση με τον κομμουνισμό, ο ναζισμός δεν αξιώθηκε διάρκειας εβδομήντα πέντε ετών προκειμένου να επεξεργαστεί το θεωρητικό του σχήμα και τις πρακτικές του. Συνετρίβη χάρη στις συντονισμένες προσπάθειες των γειτονικών του χωρών πριν από την εδραίωση του Μεγάλου Ράιχ. Δεν έφθασε ποτέ στο σημείο όπου μια Ευρώπη υπό τη διακυβέρνηση των ναζί θα ήταν υποχρεωμένη να ορίσει τη στάση της απέναντι στις άλλες ηπείρους. Ωστόσο, αν οι Σοβιετικοί είχαν υποχωρήσει, όπως παρ' ολίγον να κάνουν το 1941-1942, ο ναζισμός θα είχε καταστεί η κινητήρια δύναμη μιας ευρασιατικής εξουσίας τεράστιου μεγέθους· και θα έπρεπε να προετοιμαστεί για μια παγκόσμια αναμέτρηση με τα αντίπαλα κέντρα των ΗΠΑ και της Ιαπωνίας. Η σύγκρουση σίγουρα θα επακολουθούσε. Όπως όμως είχαν τα πράγματα, η κυριαρχία του ναζισμού παρέμεινε μέσα στα όρια της Ευρώπης. Ο Χίτλερ δεν είχε την ευκαιρία να δράσει πέρα από τα σύνορα του κόσμου των συγγενικών του Αρίων. Τόσο ως θεωρητικός, όσο και ως πολιτικός ηγέτης, παρέμεινε μέχρι τέλους Ευρωπαίος.

Παρόλο που η κυριαρχία του ναζισμού εξαπλώθηκε κάποια στιγμή από τον Ατλαντικό μέχρι τον Βόλγα, η ελεύθερη δράση της ναζιστικής εκδοχής της ιστορίας δεν αποτέλεσε παρά μόνο ένα σύντομο διάλειμμα. Στην ίδια τη Γερμανία η κυριαρχία του ναζισμού περιορίστηκε σε δώδεκα χρόνια – λιγότερα από όσο κρατάει η βασική σχολική εκπαίδευση ενός παιδιού. Σε άλλα μέρη, όμως, ήρκεσαν μόνο λίγες εβδομάδες ή μήνες για να εξαπλωθεί το δηλητήριο που έχυσε. Ο αντίκτυπος του ναζισμού ήταν έντονος, αν και στον μέγιστο βαθμό σύντομος. Η ατιμωτική του κατάρρευση το 1944-1945 άφησε πίσω της ένα μεγάλο κενό, το οποίο μόνο οι ιστορικές σκέψεις των νικητών μπορούσαν να πληρώσουν. Στην ανατολική Ευρώπη, την οποία από το 1944-1945 κατέλαβε ο σοβιετικός στρατός, επιβλήθηκε χωρίς τυπικότητες η σοβιετική εκδοχή. Η δυτική Ευρώπη, την οποία απελευθέρωσαν οι Αγγλοαμερικανοί, έμεινε ελεύθερη να αναπτύξει το «συμμαχικό σχήμα της ιστορίας».